

Жарко Лековић*

Универзитет Црне Горе

Историјски институт

Оригинални научни рад

УДК 929:94(497.16) P. Petrović NJegoš

DOI 10.7251/SIC1801133L

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ И СТАРА ХЕРЦЕГОВИНА

Апстракт: Долазак на власт Петра II Петровића Његоша 1830. године, човјека изузетне интелигенције и талента, који је посједовао велику културу и дар за политику, одиграо је изузетну улогу у даљој судбини Црне Горе и њених веза са Старом Херцеговином. Чувајући и јачајући везе са Херцеговцима, Петар II је рачунао на ширење свог утицаја на територијама које су се граничиле са Црном Гором и које су често биле поприште жестоких окршаја хришћанског и муслиманског становништва, сукоба који су могли да прерасту у рат великих размјера. Нарочити камен спотицања у узајамним односима Црне Горе и Херцеговине било је питање о припадности Грахова, које је представљало важан трговачки и војно-стратешки пункт турске управе у Херцеговини. Православно становништво Грахова тежило је спајању са Црном Гором. Узајамно исцрпљујућа борба на крају је резултирала закључивањем низа споразума (1838–1843). Задатак овог рада је да укаже како на државну дјелатност митрополита Петра II и његову улогу као владара – реформатора и политичара, тако и на везе Црне Горе и Старе Херцеговине – политичке, економске, црквене и културне, у чијем развоју је велика заслуга припала овом истакнутом црногорском државнику.

Кључне ријечи: Његош, Црна Гора, Херцеговина, Грахово, сукоб, племе, слобода.

* specijalplus@t-com.me

Митрополит Петар II (1813–1851), био је веома образован и упознат са развојем напредних европских држава свога времена, и енергично се борио да ослободи Црну Гору од застарјелих односа и уређења. Водио је и врло активну спољну политику. У акцијама према Турцима спутавала га је Русија, која је препоручивала мир на границама Црне Горе.

Петар II је наставио рад свог претходника на изградњи централне власти. Већ 1831. године успио је да образује Сенат са 16 најистакнутијих црногорских старјешина чиме је задао јак ударац племенској самоуправи, јер старјешине нису били представници племена нити су сва племена била представљена у Сенату.¹ Сенат је преузео законодавну, судску и управну власт. Затим су образовани нижи судови – гвардије, који су били извршни орган Сената. Они су рјешавали мање спорове, одржавали поредак према одлукама Сената и водили рачуна о безбједности граница. Гвардија је била састављена од 156 чланова, раздијељена по племенима. На челу Гвардије стајао је капетан. Извршни органи централне управе били су перјаници, њих осам, који су били и митрополитова тјелесна стража. Унутрашњом реорганизацијом створена је чврста основа за претварање Црне Горе у савремену државу. Велику власт задржао је и сам митрополит, као државни поглавар. Чланови Сената и других органа формирали су бирократски слој, који је имао интереса да се одлучно бори против остатака племенске подвојености.

Митрополит Петар II уводи порез, отвара прву основну школу на Цетињу, а 1834. године оснива и штампарију. У исто вријеме, свако гранично „племе које је погледало у Црну Гору“ сматрао је њеним дијелом. Црна Гора према Турској није имала одређених граница.² Сви његови политички планови су везани за ослобођење и присаједињење брђанских племена, Херцеговине и Горњег Полимља Црној Гори. Између Цетиња и околних црногорских и херцеговачких племена под Турцима: Дробњака, Шаранаца, Грахова, Бањана, Никшића и других, духовне везе постају све тјешње, те

¹ Др Томица Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку*, Подгорица–Никшић, 1999, стр. 99.

² Душан Д. Вуксан, *Споменица Петра II Петровића Његоша – владике Рага 1813–1851–1925*, Цетиње, 1926, стр. XXXIV.

су се тако стварали предуслови за ширење црногорске границе. Његошеве територијалне претензије према Турцима односиле су се на Куче, Жупу никшићку, Дробњак, Грахово и Сеоца.³ Иако је Црна Гора била слободна и независна, а Херцеговина потчињена Турској, објема је владао дух слободе ка којој су ишле непоколебљиво, са истим тежњама. Није било ниједног покрета у Херцеговини који није Црна Гора прихватила. Петар II је, као и његови претходници, био носилац мисли о слободи и јединству народа, јер су Црна Гора и Херцеговина представљале једну земљу са једним народом, само вјештачки подијељеним. Нераздвојност Херцеговине и Црне Горе, освештана заједничком борбом у толиким нараштајима, за вријеме Петра II се још више потврдила.

Почетак владавине Петра II, у окружењу његове државе обиљежен је војном интервенцијом турских централних власти, које су у Босни, Бугарској и Албанији водиле мале обласне ратове против мјесних бунтовника. Од краја 1830. до маја 1831. против султана и Портиних реформи најприје је устао Мустафа Шкодра-паша.⁴ У међувремену се против султана побунила и босанска антиреформно расположена опозиција беговата. На чело покрета стао је градачачки капетан Хусеин Градашчевић, а њему је пришла већина босанских капетана и бегова, улеме и остатака јаничарских одреда. Покрет је одмах ступио у везу са сличним скадарским покретом Шкодра-паше Бушатлије. Херцеговина, у већини са Али-бегом Ризванбеговићем, Смаил-агом Ченгићем и другима, бјеше противна, јер је покрет по њиховом мишљењу уперен против султана више него што је било потребно, и потицао је понајвише из личних амбиција. У суровим обрачунима феудалаца, све до Градашчевића слома почетком јуна 1832. године, страдало је и српско и муслиманско становништво. Након што су се од њега одвојили истакнутији капетани на челу са Тузла-пашом, а затим и Сарајлије, и након жестоког сукоба са кнезом Милошем, Градашчевић је настојао да створи

³ Архив САНУ, 14402. Михаило А. Рајнвајн, рукопис „Талијанска штампа о Његошу и Црној Гори 1831–1851“.

⁴ Радован Самарџић, Сима М. Ћирковић, Олга Зиројевић, Радмила Тричковић, Душан Т. Батаковић, Веселин Ђуретић, Коста Чавошки, Атанасије Јевтић, Косово и Метохија у српској историји, Београд, 1989, стр. 182.

неку врсту савеза са Петром II Петровићем. Његови главни противници остали су Херцеговци. Млади Његош је покушао да искористи унутрашње размирице и антиреформски покрет босанског беговата како би истиснуо турске власти из неослобођених дијелова Црне Горе. У ту сврху је преко игумана Мојсија Зечевића успоставио политичке везе са Градашчевићем и правио планове о заједничкој акцији против султана.⁵ Из сачуваних писама се види да је игуман Мојсије успјешно преговарао и са Хафис-агом у Пљевљима. Хафис-ага је тражио од Његоша крајем 1831. године да игуман Мојсије дође у Пљевља да се договоре о заједничкој борби против османске власти. Његош је прихватио овај приједлог и послао игумана Мојсија код Хафис-аге.

Архимандриту Петру Петровићу се обраћају и Бањани 1. октобра 1831. године, шаљу му протопопа Стефана Ковачевића, да их по њему савјетује како ће се владати у овој великој невољи, у којој су са осталом браћом Херцеговцима окренули оружје против непријатеља.⁶ Интересовање Петра II за прилике у Бањанима није престајало за све вријеме његове владавине. Наплатом разних дажбина од Граховљана, Бањана и из Никшићког кадилука, и наплатом харача за три године, требало је да се надокнаде трошкови турске казнене експедиције из августа 1836. године. С обзиром на то да ово становништво није било у могућности да исплати трошкове, то је за дуже проузроковало исељавање већег броја породица са ширег подручја у Србију и Црну Гору. Веће разумијевање са херцеговачким везиром, постигнуто послје њиховог сусрета у Дубровнику (12. септембра 1842), дало му је разлога да се са више изгледа заложи за права Бањана која су им у више махова оспоравана. Знајући да је половина Бањана Али-пашин зијамет, на коме не жели да буде штете, црногорски и брдски владар је крајем септембра 1842. писао да је одлучио да у Црну Гору раније избјегле Бањане врати у њихове домове и на њихову земљу. Уједно се залагао да им буде опрштено све учињено и „да им Васиљ Баћовић и Раде Миљанић буду главари“ као што су им и прије били. Одбјеглим Бањанима је на крају

⁵ Петар Петровић Његош, *Изабрана писма*, Београд, 1967, стр. 33, 34.

⁶ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 267.

дозвољен повратак кућама и обезбијеђено им је право да слободно држе земљу коју су и раније држали. Двојици њихових кнежева херцеговачки везир је потврдио право на то и убудуће. Дато је и обећање да ће „обичне везирске дације“ прикупљати добри људи. Тиме је омогућен још већи утицај црногорског и брдског владара на Бањане и заштиту њихових права.⁷

Хришћани Херцеговине су 1831. године били у тешком положају тако да раја столачка, љубињска, требињска, невесињска, гатачка, пивска и дробњачка, шаље пивског игумана Теодосија митрополиту Петру Петровићу, молећи га да устане за крст часни и да им помогне у борби против Турака, који су почели „праву рају сјећи“ док су им у Мостару и главаре посјекли.⁸ На понижавајући положај хришћанске раје у рату 1831–32. указивао је Вуку Караџићу руски конзул Јеремија Гагић у свом писму од 15. маја 1832. године.⁹ Извјештај о турској војсци у Херцеговини Петру II је послао игуман васојевићки Мојсије, 16. новембра 1831. године.¹⁰

За вријеме Његошеве владавине честе су борбе између Турака и херцеговачких хајдука: дробњачких, пивских, ускочких, морачких и других. Његош није нигдје на границама према Херцеговини четницима забрањивао, него их је соколио да нападају на турске паланке, села и вароши, а највише да присвајају пограничне земље, оранице и жупна пасишта.¹¹ То је било могуће јер је Русија увијек интервенисала на Порти у корист Црногораца, кад би ови доказали да су били нападнути. Због тога су се за вријеме Његошеве владавине границе Црне Горе знатно прошириле. Његош је утврдио сталну везу између Црне Горе, Брда и Херцеговине, тако да ниједно брдско и херцеговачко племе није више отпадало од Црне Горе, као што су прије његове владавине чинили. Преостајало је само да се такво стање и формално призна.¹²

⁷ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд, 1981, стр. 167, 168, 173, 174.

⁸ Архив Државног музеја Цетиње, Приновљени рукописи, фасц. III, 1831. година (Писмо је без датума).

⁹ *Вукова преписка*, књига трећа, Београд, 1909, стр. 32.

¹⁰ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1831, 42.

¹¹ Вук Врчевић, *Живот Петра II Петровића Његоша*, Нови Сад, 1914, стр. 145.

¹² Глас Црногорца, бр. 28, 31. јул 1875.

Турци, који су успјели да савладају устанак у Албанији и Босни, хтјели су да рашчисте и са Црном Гором и тражили су њену потпуну покорност. Сукоб се завршио посредовањем Русије. Цар Николај је дао до знања Црној Гори да не жели више понављање ма каквог изазивања немира, а сам је са Турцима склопио мир у Ункјар-Искелесију (1833). Петар II је послушао савјет цара Николаја и обуздавао је четовања против Турака.

Посљедњих мјесеци 1833. и у првој половини 1834. године, Његош је нарочиту пажњу поклањао приликама у Жупи, чије је становништво „отказало послушност никшићком капетану и одбило да плаћа данак“. Зато је мостарски везир повјерио Хасан-бегу Ресулбеговићу војни поход на Никшић, како би казнио присталице Мехмед-Алије, помирио кметове у Жупи с њиховим господарима, и да би се састали са црногорским владиком и с њиме утаначили мир на граници.¹³ Коначно су се почетком маја 1834. године требињски командант Хасан-бег Ресулбеговић и црногорски владика споразумјели о миру на граници. Пошто су измирили кметове са турским посједницима, послје неколико мјесеци немира, објављено је да су се одметнути и Црној Гори припојени Жупљани вратили под турску управу, свакако послје гарантовања извјесних права.¹⁴ Становништво Жупе ће непрекидно и послје ових догађаја бити у вези са црногорским и брдским племенима, с једне стране, и под сталном опасношћу од никшићких Турака, са друге. За разлику од припадника других граничних племена, војводи Илији Бојовићу и жупским кнежевима Петар II се обраћао као представницима народа црногорско-брдске државе. Поред свих настојања Петра II, никшићки Турци су од почетка 1843. године изражавали намјеру да Жупу коначно заузму и онемогуће њену улогу у одржавању веза Црне Горе са племенима у Херцеговини. Ипак, у прољеће 1848. из Жупе су, као и из Дробњака, истјерани харачлије, што је карактерисало држање Жупљана и у току каснијих година.¹⁵

¹³ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 245, св. II (Исписи из Државног архива у Задру).

¹⁴ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 246, св. I (Исписи из Државног архива у Задру).

¹⁵ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд, 1981, стр. 173.

Почетком 1834. године почело је извршење одлуке о прикупљању пореза „од куће по талијер“, што је изазвало очекивани отпор у Брдима и Херцеговини.¹⁶ Тада изражавано незадовољство због плаћања дажбина црногорско-брдској држави морало је представљати извјесно искушење за унутрашње односе и јединство државе уопште, а поготово за односе Црне Горе са брдским и херцеговачким племенима. Припадници Гвардије су са Пером Томовим Петровићем на челу обезбјеђивали наплату пореза. Тада је брат Петра II обилазио и Морачу и Ускоке. Стање у Старој Херцеговини и у току 1835. године остаје непромијењено. Крајем те године, поново су се заострили односи између Турака и Црногораца. Црногорци су намјеравали да нападну Никшић, па су Турци, кад су за то дознали, из Никшића склонили стада на сигурно мјесто. Главни циљ црногорског подухвата био је да сруше утврђење код Омутица, јер су сматрали да је оно подигнуто упркос споразуму.¹⁷

Питање Грахова, непрестано од 1815. године, било је повод за многобројне сукобе херцеговачких племена са Турцима. Грахово је било зборно мјесто хајдучких чета из свих крајева према Херцеговини. Нарочито су биле активне чете из Дробњака, Пиве и Ускока. Оне су ишле чак до Мостара и Коњица. Турци су због тога оптуживали митрополите са Цетиња, пријетећи да ће попалити сва околна племена. Митрополити су позивали граховске главаре на Цетиње, да се са њима договоре о заједничком раду на граници према Херцеговини.

До 1835. године Граховљани су плаћали данак херцеговачком везиру, а њихови главари ишли су подједнако на Цетиње и у Мостар. Имали су свога војводу Јакова Даковића Вујачића и своје главаре, који су судили и народом управљали. Они су у извјесном смислу чинили прелазну зону између цетињске власти и турске Херцеговине. Војвода Јаков Даковић одбио је поменуте године да плаћа харач Турцима, јер је и Његош сматрао да Граховљани треба да плаћају Турцима само за коришћење земље, а не и харач. Због ове одлуке војводе Даковића Али-паша херцеговачки је повео

¹⁶ Архив САНУ, 14402. Михаило А. Рајнвајн, рукопис „Талијанска штампа о Његошу и Црној Гори 1831–1851“.

¹⁷ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 247 (Исписи из Државног архива у Задру).

војску на Грахово, да би казнио и покорио тамошње становништво.¹⁸ Херцеговачки везир је кренуо из Гацка са намјером да покори становништво Никшића, Грахова и Колашина, које му је отказало послушност. До битке је дошло 23. августа 1836. године. Али-паша је са војском од око 2.000 људи (према неким историчарима 10.000, па чак и 15.000) кренуо на Грахово водећи са собом пјешадију док је коњицу предводио Смаил-ага Ченгић. Чим на Цетиње стиже глас да је Али-паша ударио с војском на Грахово, на брзу руку се искупи око 300 Катунана и крену у помоћ. Њих су предводили рођени брат Петра II Јоко, који се по надимку звао Пијо, и његов синовац Стефан, најстарији син војводе Станка Стијепова Петровића, а према Вуку Караџићу „још једно момче од Петровића“.¹⁹

Кад су Црногорци дошли на Грахово, Турци почну да бјеже и тако их намаме у замку, Смаил-ага Ченгић их опколи, многе побије, посијече им главе, међу којима и поменуте главе Петровића. Према Л. Ђ. Поповићу у овом боју у Челинском кланцу су погинула 42 Црногорца и Граховљана. Сматра се да је ту погинуло и свих девет Петровића. У „Гласу Црногорца“ стоји да је Смаил-ага Ченгић на Грахову погубио седам Петровића.²⁰ Сам Његош каже да је на Грахову погинуло двоје из његове куће а да „нијесу имали но по петнаест годинах“.²¹ Одсјечене црногорске главе однијете су у Мостар и њима су окићене градске куле. Граховљани су се предали са својим војводом Јаковом кога су Турци, са још неколико знатних главара, одвели у Мостар и бацили у тамницу. Паша их је пустио на откупе и на обећање да се више неће одметати од Турака. Војвода Јаков и други ускоци пишу Петру II да их избави из тамнице „за бога и за божи хајтар и за свеце боже и за твој евлад и за ови и они свиет, како знадеш и умиеш, те нас одавлен избави и куртариши“.²² Глас о погибији Црногораца на Грахову 1836. године немило је одјекнуо широм Црне Горе и Херцеговине. Савременици Петра II су причали да од ове погибије датује и његова болест проузрокована великом жалашћу за братом и рођацима.

¹⁸ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 248/1.

¹⁹ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. IV, Београд, 1896, стр. 422. (Према Вуку, посјечене су три главе Петровића.)

²⁰ Глас Црногорца, бр. 36, 1888. година.

²¹ Петар Петровић Његош, *Изабрана писма*, Београд, 1967, стр. 52–53.

²² Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1837, 1 и 2.

Послије ове битке стање у Грахову је остало исто као и до 1835. године, тј. наставили су да Турцима плаћају харач.

Турским насртајима из Херцеговине ка Грахову, Жупи и Морачи 1836. и 1837. године требало се супротставити војном силом. Слањем двије хиљаде Црногораца у помоћ Горњој и Доњој Морачи, крајем 1837. године, онемогућен је план херцеговачког везира да присвоји ову територију. Требало се супротставити и сопственим претензијама: тежњом ка присаједињењу Дробњака Црној Гори, преко којих су турске снаге најчешће угрожавале Морачу и друга брдска племена.

Петар II је наговорио Граховљане 1837. године да подигну јако утврђење на Хумцу, одакле би се Турцима давао отпор док не стигне помоћ из Црне Горе. Али-паша Сточевић је нападао на Граховљане да би спријечио подизање овог утврђења. Сви његови напади током 1838. године успјешно су одбијени уз велике жртве са црногорске стране. Петар II није могао да се потпуно ангажује на тој страни страхујући од напада скадарског паше са истока.

У прољеће 1838. године долази до немира у Херцеговини. Откривена је завјера против Али-паше Ризванбеговића. Завјеренике су подстицали Асан-бег Ресулбеговић и Смаил-ага гачански зато што је Али-паша хтио да повиси харач и десетак од земље и стоке, те да повећа ђумрук на трговачку робу.²³

С обзиром на то да сукоби на црногорско-херцеговачкој граници нијесу престајали, Његош је нудио измирење, али паша у Мостару није пристао, па су се у ове преговоре умијешали и руски дипломата Гагић и босански валија Веџихи Мехмед-паша. Његош пише Гагићу 3. јуна 1838. године да се обратио везирима скадарском и херцеговачком са понудом за мир, коју су они са презрењем одбацили.²⁴ Турци су се и поред свих преговора припремали за рат са Црногорцима.

Криза на граници Црне Горе и Херцеговине ријешена је посредством Веџи Мехмед-паше. Из његовог писма Петру II од 16. октобра 1838. године

²³ Архив Србије, Књажева канцеларија, XXXVI, 1795.

²⁴ Петар Петровић Његош, *Изабрана писма*, Београд, 1967, стр. 61–64.

видимо да је он постигао договор са Али-пашом. Али-паша ће „узаптити“ херцеговачке људе или хајдуке који буду какво зло Црногорцима чинили. Исту такву обавезу има и Петар II.²⁵

На основу овог договора на Цетињу је 1. новембра 1838. године био склопљен мировни уговор између представника босанског и херцеговачког паше и Црне Горе.²⁶ Овај уговор је био доста неодређен по питању граничних територија као и статуса Грахова, па је био извор многих сукоба од 1838. до 1842. године. У тим сукобима нарочито су били активни Дробњаџи, Пивљани и Ускоци. Како су и Граховљани почели да избјегавају олако прихваћену обавезу да плаћају харач и трећину агама, што би значило да се признају за турску рају, долази до нових сукоба. Какав је однос имао Петар II према Граховљанима најбоље се види из његовог одговора руском конзулу у Дубровнику када му овај препоручује мир: „Граховљани су од сто година више дијелили с Црногорцима зло и добро уједно. Они су помагали и Русима... Грахово је наше, а што је наше то лако не пуштамо.“

Колико су били жестоки сукоби у овој години види се и из извјештаја директора Мокрогорског карантина, од 8. фебруара 1838, по причању Лазара Вуковића из Пљеваља: Турци Али-паше из Херцеговине били су напали на Колашин и попалили га. Колашинци су морали платити порез и харач и дати таоце, као гаранцију да ће одржати уговорени мир.²⁷

Петар II је био спреман да шаље своје људе на мјеста избијања размирица, да их „избистре и ишчисте“, и да примијени најстроже мјере ради враћања отетог ономе коме је и припадало. Тако је Али-паша писао Петру II 18. јуна 1839. године из Мостара да је изненада из Пљеваљског кадилука добио тужбу и писмо од Смаил-аге Ченгића, гдје каже да је хајдук Потураковић из Мораче са својом дружином прешао у Таслицу и убио двоје Турака, „поробио њихове куће“ и вратио се у Морачу. Очекује од Петра II да казни кривце.²⁸ Године 1845. Петар II приморао је Морачане и Ускоке да на-

²⁵ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1838, 113, 142.

²⁶ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1838, 118.

²⁷ Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанско-црногорска сарагња (1830–1851)*, Београд, 1957, стр. 27.

²⁸ Архив Историјског института Црне Горе, фасц. 274.

докнаде штету учињену Турцима. Идуће године је са херцеговачким везиром установио плаћене пандуре на граници, 40 турских и 30 црногорских, ради онемогућавања четовања Црногораца у Херцеговини и плијењења стоке од Жупе никшићке до Грахова.

Петар II је одмах након погибије на Грахову 1836. почео мислити на освету иако је врло добро знао да је Смаил-агу тешко погубити. Због тога је ријешио да поведе преговоре са виђенијим Дробњацима, те да помоћу њих смакне Смаил-агу. Ступио је у преговоре са војводом Шујом Караџићем, кнезом Шћепаном Томићем, попом Митром Головићем, Новицом Церовићем, Петром Кршикапом, Мирком Дамјановићем и Гаврилом Шибалијом.²⁹ Ово је резултирало убиством Смаил-аге Ченгића у Дробњаку 6. октобра 1840. и помутило односе између Црне Горе и Херцеговачког пашалука.

Овим догађајем је политика снажних и добро припреманих турских насртаја на гранична подручја Црне Горе и Брда завршена неуспјехом. Погибија Смаил-аге Ченгића, која је изазвала велико врење међу херцеговачким Турцима, утицала је и на догађања у 1841. години. Само у току те године било је око петнаест турских напада на погранична племена. Петар II је у то вријеме био стално близу Грахова како би помогао раји у Херцеговини и заштитио погранична племена од Турака. Према вијестима добијеним у јуну и јулу 1841. Али-паша Ризванбеговић спремао је војску за удар на Црну Гору. Он је свога сина са спахијама послао у Пљевља.³⁰ Рустен-бега, сина Смаил-аге Ченгића, са Баш-агом из Невесиња, намјестио је у Дробњаку. Пашу из Фоче поставио је у Пријепољу на позицију, а Амза-бега, свога синовца, с највећом војском, распоредио је у Никшић. Асанбег Требињац је послат Његошу у Котор, ради преговора, али се није могло знати какав су имали циљ ти преговори. Граховљани у страху, питали су Његоша шта да раде. Он им је одговорио да се не боје.³¹

²⁹ Милутин Т. Томић, *Биографије главних саучесника у погибији Смаил-аге Ченгића*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXX, Београд, 1911.

³⁰ Др Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанска штампа о Његошу и Црној Гори*, Београд, 1951, стр. 106.

³¹ Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанско-црногорска сарадња (1830–1851)*, Београд, 1957, стр. 73.

Почетком октобра 1842. стигли су гласови о сукобу Његошеве војске са Али-пашиним. Говорило се да су Црногорци у бици код Грахова посјекли 500 турских глава. Након овога Петар II и Али-паша су отишли у Дубровник да закључе примирје. Оно је закључено 6. октобра 1842. у присуству два чиновника аустријска, гдје су дискутовали, како се изричито у записнику наводи, о границама независне силе Црне Горе и Херцеговачког пашалука. Петар II ће након овога саградити кулу на Хумцу 1842. године, али се већ идуће године погодио са Али-пашом да се кула на Хумцу поруши, а Али-паша да подмири владици трошкове и да плати како грађење, тако и рушење куле, у свему 7.000 талијера.³²

Од четрдесетих година XIX вијека пресељавање породица из Старе Херцеговине у Србију било је много чешће и бројније него до тада. У току двије узастопне „гладне године“, 1841. и 1842, пресељено је из Пиве, Дробњака, Мораче и Роваца око 420 породица. Петар II није радо гледао на то пресељавање, свјестан чињенице да неће имати ко да брани ове српске просторе од непријатеља. Но, како им није могао помоћи да се исхране, чинио је све да их у новом крају братски приме, препоручујући их српском министру Илији Гарашанину.

Крајем 1844. године Херцеговина се поново усталасала. Устанак у Колашину је изазвао мостарског пашу да сакупи војску и предузме строге мјере. Црногорске чете не престају с упадима и пљачкањем у Херцеговини чиме узнемиравају и границе далматинске.³³ Да би се мир на граници према Никшићу и Дробњацима могао уредити, од херцеговачког везира тражено је да буде реалан у процјени узрока због којих су настајали спорови у односима између становништва Црне Горе и Брда и припадника сусједних племена.

У априлу 1845. године Петар II се жали Јеремији Гагићу да се турска политика према Црној Гори промијенила, у том смислу што Турци митом у

³² Ђорђе Поповић, *Историја Црне Горе, Повјесница црногорска*, Подгорица, 1997, стр. 512. (Из преписке се види да се Али-паша Сточевић осјећао као Србин и да је увиђао да са Петром II треба сложено да ради. Преписка између Петра II и Али-паше трајала је од 10. јуна 1838. до 20. септембра 1847. Сачуваних писама има 59.) – Душан Д. Вуксан, *Владика Раде и Али-паша Ризванбеговић*, Записи, свеска 3, 1927, стр. 129.

³³ Архив САНУ, 14402, *Gazetta di Venezia*, 299, 31. XII 1844.

новцу, скупоцјеним хаљинама и другим поклонима, придобијају Црногорце из пограничних нахија. За оне који су се држали Цетиња затварани су турски пазари, па је народ из пограничних нахија био присиљен да прима дарове и одриче послушност „својему правитељству“.³⁴

Четовање је настављено и у периоду од 1845. до 1847. године, нарочито на турској територији испод Дурмитора и према Колашину. Желећи да сачува сношљиве односе према Херцеговини, Петар II шаље сенаторе 1845. године у Морачу и Ускоке.

Мир на херцеговачкој граници очуван је у току првих девет мјесеци 1847. године. До већих непријатељстава са Турцима дошло је тек у јесен, према Ускоцима, против којих је Али-паша више пута протествовао, осуђујући их због самовоље и тога што нијесу хтјели, сматрајући да су у границама црногорско-брдске државе, да плаћају турској власти било какве дажбине. У том смислу он пише Петру II 2. октобра 1847. године да четири године трпи многе и непрестане тужбе сиротињске на Ускоке „за њихове непрестане лупештине“ и да њихову самовољу у својој држави неће дозволити.³⁵

Турци су ударили на Тушину, Малинско, Сировац и Струг 25. октобра 1847. године. Убрзо последице самог догађаја Петар II је испјевао пјесму из које видимо да су Турци напали Малинско из правца Бијеле, а највећи отпор им је пружио 16 Ускока из чардака Мирка Алексића.³⁶

Напад на Ускоке је наредио Али-паша Ризванбеговић-Сточевић, везир херцеговачки. На чело војске ставио је Дервиш-пашу (Дед-агу), сина Смаил-агина, који је желио да освети оца, а помоћници су му били Хаџи-шех из Стоца и Бећир-бег, капетан Никшића. У овој бици Херцеговци су „ако иј је и била велика сила, били су побијени и разтерани изгубивши до 50 мртви глава и силно оружије“.³⁷

³⁴ Петар Петровић Његош, *Изабрана писма*, Београд, 1967, стр. 118, 119.

³⁵ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1847, 44.

³⁶ Петар Петровић Његош, *Пјесме*, Београд, 1967, стр. 380.

³⁷ Др Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанска штампа о Његошу и Црној Гори*, Београд, 1951, стр. 159 (Србске новине, 5. XII 1847, бр. 96).

Однос Црне Горе и Брда према угроженим Ускоцима изражен је спремношћу Морачана и Ровчана да им пођу у помоћ. Одмах после успешне одбране Ускока Петар II је истакнутог вођу Ускока Бегана Требјешанина наименовао за сердара. Утицај црногорског и брдског владара и органа централне власти на Ускоке постајао је све већи.

Петар II је, као и његов стриц, сматрао Ускоке дијелом Црне Горе, који су тамо насељени још од прије педесет година. О томе он пише Гагићу: „Али-паша би са мношћу учинио мир када би ја наше Ускоке раселио, но ви сами знате да то нико у свијету не би учинио, слѣдствено не могу ни ја за љубав Али-пашину 300–400 наших људи раселити само зато што он на њих мрзи.“³⁸

Бурна 1848. година скренула је пажњу Петра II на другу страну и отворила нове наде у уједињење Српства и Југословенства. О томе свједочи очувана преписка са баном Јелачићем, кнезом Александром Карађорђевићем, књижевницима из Војводине, истакнутим Хрватима и Словенцима. Према аустријским изворима, Петар II је хтио да заједно са Србијом освоји Босну и Херцеговину и да оснује „словенско царство“.³⁹ Револуционарни догађаји у Европи подстакли су тјешње везе између српске владе и Петра II. Један од највећих тадашњих проповједника југословенске мисли и јединства, Матија Бан, дошао је, по препоруци српске владе, 1848. године у Црну Гору да би се са Петром II споразумио о заједничком раду. Рад на националном пољу био је доста активан и у току 1849. године. По програму националног рада који је, по наређењу Гарашанина, саставио 1849. године Матија Бан, Црна Гора је имала да напада на територију која је раздваја од Србије, а тамо би се Црногорцима придружило и једно одјељење српске војске, са којим би дејствовали на Стару Србију.⁴⁰

Четовање није престајало па су групе од по 50 људи нападале на турске караване на путу између Рисна и Никшића. Међутим, и Турци врше насиља, о чему Петра II извјештава острошки архимандрит Никодим Раичевић.⁴¹

³⁸ Др Лазар Томановић, *Петар II Петровић Његош као владалац*, Цетиње, 1897, стр. 109.

³⁹ Др Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош*, књ. 5, стр. 226.

⁴⁰ Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанско-црногорска сарагња (1830–1851)*, Београд, 1957, стр. 99, 100.

⁴¹ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1849, 1, 3 (17. I 1849. и 2. II 1849).

Али-паша је током јуна 1848. године скупио у Херцеговини 7.000 војника са намјером да крајем јула нападне Црну Гору. Идуће године послао је у Пиву и Дробњак злогласног кавазбашу Ибрахима, који је 11. октобра побио на Гласовитој 15 људи из пивског села Црне Горе. Због тога је дошао крај релативно безбједном и сношљивом животу, а незадовољство народа је расло.⁴² Почетком 1850. године и Морачани су се одвојили од Црне Горе и архимандрита манастира Морача прогласили својим старјешином, а он је постао непријатељ Петра II због међусобних несугласица. Већ почетком марта Морачани су се смирили и настао је мир у цијелој Црној Гори. Ова побуна се смирила без посредовања Петра II.⁴³ Црногорци су и 1850. и 1851. године ускакали у Херцеговину, на Гатачко поље и другдје, и отуда догонили стотине грла стоке.

Средином XIX вијека утицај Црне Горе се изразито појачавао у Херцеговини, гдје се ослободилачки покрет нагло развијао. Ослободилачки покрет у Херцеговини и спољна политика Црне Горе у овом периоду толико су чврсто повезани да чине готово јединствен процес. Тежње ка уједињењу племена заснивале су се на начелима осјећања себе као дијела Црне Горе и Брда, без обзира на став Турске. Петар II је од 1836. године Грахово, Жупу никшићку и Ускоке сматрао неодвојивим дијелом своје државе. Ово јединство је полазило од осјећања заједничких интереса у области политичког, економског и културног живота.

Немири, неродне године и разне болести које су биле пратећа појава свакодневног живота становништва Старе Херцеговине у првој половини XIX вијека, утицали су и на културна дешавања. Политички, материјални и други услови живота на овом простору нијесу омогућавали да се у било ком правцу интензивније развија културна активност, да се умјетнички изразе многи мотиви који су изузетније карактерисали живот људи, њихова искуства, односе и схватања. Ни лексичко благо народа није добрим дијелом преношено у фонд културног наслеђа млађих генерација.

⁴² Обрен Благојевић, *Пива*, Београд, 1971, стр. 175.

⁴³ Архив САНУ, 14402.

Петар II је доста учинио за напредак Црне Горе и за културно уздицање народа. Он је отварао школе, прву 1833. године на Цетињу, набавио штампарију 1834. године, слао младиће у иностранство на школовање и изучавање заната. Петар II је лично водио обимну преписку са народним првацима и најзначајнијим личностима Старе Херцеговине.

Прве књиге за школу Петар II је донио из Русије 1833. године (буквар, псалтир и др.). Српскословенски буквар и друге књиге доношене су и из Аустрије. Његошев секретар Димитрије Милаковић написао је први уџбеник „Српска граматика“ 1838. године. Касније су школске књиге набављане углавном из Србије. Петар II је младиће из Црне Горе у почетку слао на школовање у Русију, а касније у Србију, због близине, језика и потребе за њиховим ангажовањем у својој земљи. Овакав став Петра II био је сасвим исправан, јер су управо људи школовани у Србији највише допринијели развоју у својим срединама.

У то вријеме младићи из Старе Херцеговине су обично ишли или у Пљевља или у Мостар ради школовања. Мостар је већ у првој половини XIX вијека имао донекле створену књижевну традицију. Школа у манастиру Света Тројица код Пљеваља је најстарија школа на лијевој обали Лима, која је радила непрекидно од XVI вијека. У раном XVIII вијеку манастир је имао посебну зграду за школу, што је била ријеткост у то доба, јер је настава обично обављана у коначима.⁴⁴ И у XIX вијеку је значајан духовни центар, о чему нам свједочи и податак да Јован Мићић изражава захвалност игуману Прокопију из манастира Тројице јер му је послао пет црквених књига.⁴⁵ Калуђери манастира Св. Тројице код Пљеваља помагали су и пренос писама. Кнежев изасланик Перо Ковачевић ишао је преко Пљеваља за Цетиње. Њега су калуђери тога манастира пропратили „тамо и амо“.⁴⁶

Школа у манастиру Довољи у Пренђанима је радила и у XVIII и XIX вијеку, али је често прекидала рад због пустошења и пљачкања манасти-

⁴⁴ Др Радмила Петковић-Поповић, Вукоман Шалипуровић, *Српске школе и просвета*, Прибој, 1970, стр. 25.

⁴⁵ Архив Србије, Књажева Канцеларија, XIV, 2181.

⁴⁶ Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанско-црногорска сарадња (1830–1851)*, Београд, 1957, стр. 23.

ра. Године 1833. градише се ћелије у манастиру Довољи из Херцеговине при Храму Успења пресвете Богородице гдје је почивао Свети Арсеније, архиепископ српски, при митрополиту кир Јосифу и при јеромонаху Пахомију Ђурићу родом из Вранеша.⁴⁷ Подизањем ћелија створени су услови за рад школе, па се повећао и број ђака. Јеромонах Пахомије Ђурић је 1834. године у манастир Довољу донио на „прочитание“ књигу.⁴⁸

Петар II је 1836. године поклонио манастиру Довољи један Служабник и један Триод, који је добио од руског цара Николаја Павловича.⁴⁹ Три јеванђеља великог формата, богато опремљена, у повезу са металним оквиром и украсима, послао је Петар II цркви у Мртвом Дубоком и манастирима Св. Тројице код Пљеваља и Довољи.⁵⁰ Године 1839. помиње се јеромонах Филимон Довољац, који је писао и „даровао“ породичну читуљу Вучићу Ђоровићу.⁵¹ Манастир Довоља је поново запустио 1850. године јер се у њега уселила турска војска и претворила га у касарну. Обновљена је 1853. године и школа у Довољи, која је радила све до 1859. године. Тада су Турци срушили манастир а калуђере растјерали, па је престала са радом и школа.⁵²

За вријеме Петра II обновљен је и манастир Подмалинско. До 1830. године овај манастир је из непознатих разлога био запустио и кров му је пропао. Из цркве је било израсло велико дрвеће по чијој дебљини се цијенило да је био пуст преко педесет година. Око 1830. године дође у Малинско неки калуђер Серафим Вукосављевић из Србије. Он наговори Малинштане да обнове манастир Подмалинско. Из писма морачког игумана Димитрија од 21. августа 1832. године видимо да се у манастиру већ налазе калуђери.⁵³ Године 1840. је у манастиру Подмалинско рукописано јеванђеље које је писао калуђер Василије. Тада је поново у манастир дошао

⁴⁷ Архив САНУ, 7510, 151.

⁴⁸ Архив САНУ, 7510, 159.

⁴⁹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи II*, 1903, 383, 384, 385.

⁵⁰ Стеван Поповић, *Ровца и Ровчани*, Никшић, 1997, стр. 330.

⁵¹ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, XIV, 104.

⁵² Гргур Јакшић, *Из новије српске историје*, Београд, 1953, 17.

⁵³ Архив Државног музеја Цетиње, Петар II, 1832, 10.

Серафим.⁵⁴ У исто вријеме, у манастиру Бијелој у Дробњаку се помиње калуђер Макарије Шумадинац. Када је 1840. године убијен Смаил-ага Ченгић, он је донио муштулук на Цетиње о овој погибији. Петар II му је тада даровао крст. И у манастиру Пива се одвијао активан црквени живот. За вријеме своје дуге управе овим манастиром, архимандрит Теодосије Сочица је одржавао интензивне везе са Цетињем и прибавио је знатан број књига, као и скупоцјених ствари и драгоцености за манастирску ризницу. Интересантан је податак да је архимандрит Сочица 1836. године у манастиру Завали, у Попову, купио за 80 талијера „светију и богодухновенују књигу Камен вјери“.⁵⁵

Ово су само неке чињенице које оповргавају тезе појединих историчара да је Петар II занемаривао црквене активности.

Извори и литература

Необјављена грађа:

Фондови и збирке Архива Србије

- Збирка Андрије Лубурића
- Књажева Канцеларија

Фондови и збирке Архива Српске академије наука и уметности

- Фонд Историјске збирке
- Михаило А. Рајнвајн, рукопис – „Талијанска штампа о Његошу и Црној Гори 1831–1851“ (14402)
- Записи, објављени и необјављени, с краја XVIII и из XIX века – скупили Д. Н. Склобџија, Јов. Н. Томић и Драг. Костић (7510)

Фондови Архива Државног музеја на Цетињу

- Приновљени рукописи
- Петар II (1831, 1832, 1837, 1838, 1847, 1849)

⁵⁴ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, XIII, 113.

⁵⁵ Божо Ђ. Михаиловић, *Манастир Пива*, рукопис, стр. 39.

Архив Историјског института Црне Горе

- Божо Ђ. Михаиловић, Манастир Пива, рукопис
- Фасцикле: 245, 246, 247, 248, 267 и 274

Објављена грађа

- Вукова преписка, књига трећа, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1909.
- Миловић, М. Јевто, Петар II Петровић Његош, књ. 5, Историјски институт Црне Горе, Титоград, 1987.
- Петровић, Петар Његош, Изабрана писма, Просвета, Београд, 1967.
- Стојановић, Љубомир, Стари српски записи и натписи II, Београд, 1903.

Новине и часописи

- Глас Црногорца 1875. и 1888. година
- Годишњица Николе Чупића, књига XXX, Београд, 1911.

Литература

- Благојевић, Обрен, Пива, Српска академија наука и уметности, Београд, 1971.
- Врчевић, Вук, Живот Петра II Петровића Његоша, Матица Српска, Нови Сад, 1914.
- Вуксан, Д. Душан, Споменица Петра II Петровића Његоша – владике Рада 1813–1851–1925, Главни одбор за пренос Његошевих кости, Цетиње, 1926.
- Дурковић, Јакшић Љубомир, Србијанска штампа о Његошу и Црној Гори, Српска академија наука, Историски институт, Београд, 1951.
- Дурковић, Јакшић Љубомир, Србијанско-црногорска сарадња (1830–1851), Научно дело, Историски институт, Београд, 1957.
- Јакшић, Гргур, Из новије српске историје, Просвета, Београд, 1953.
- Караџић, Стефановић Вук, Српске народне пјесме, књига IV, Државна штампарија, Београд, 1896.

- Никчевић, Томица, Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку, Историјски институт Црне Горе, Подгорица, Центар за културу Никшић, Подгорица, Никшић, 1999.
- Пејовић, Д. Ђоко, Црна Гора у доба Петра I и Петра II, Народна књига, Београд, 1981.
- Петковић, Поповић Радмила, Шалипуровић, Вукоман, Српске школе и просвета, Општинска заједница за образовање Прибој, Прибој, 1970.
- Петровић, Петар Његош, Пјесме, Просвета, Београд, 1967.
- Поповић, Ђорђе, Историја Црне Горе, Унирекс, Подгорица, 1997 (Оригинал, Штампарија Петра Ђурчића, Београд, 1986).
- Поповић, Стеван, Ровца и Ровчани, Коло, Никшић, 1997.
- Самарџић, Радован, Ћирковић, М. Сима, Зиројевић, Олга, Тричковић, Радмила, Батаковић, Т. Душан, Ђуретић, Веселин, Чавошки, Коста, Јевтић, Атанасије, Косово и Метохија у српској историји, Српска књижевна задруга, Београд, 1989.
- Томановић, Лазар, Петар II Петровић Његош као владалац, Државна штампарија, Цетиње, 1896.

Žarko Leković

PETAR II PETROVIC NJEGOS AND OLD HERZEGOVINA

Summary: Influence of Montenegro and Peter II Herzegovina was extremely strong. Metropolitan bishop Peter II was a big part of Old Herzegovina as an integral part of their state and each tribe has looked at Montenegro held a part thereof. All his political plans are linked to the liberation and annexation brđanskih tribes of the Upper, Polimlja, Herzegovina and Montenegro. Metropolitan Peter II established a permanent connection between Montenegro, hills and Herzegovina, so that none of the hilly and Herzegovinian tribe is more than accounted for Montenegro, as well as before his government was doing. This unity is the starting point of common interest in the political, economic and cultural life. Liberation movement in Herzegovina and

Montenegro's foreign policy in this period are so tightly linked that are almost unique process. The most important events are the death of Petrovic Grahovo and murder of Smail-aga Čengić. Grahovo was continuously since in 1815. the cause of many conflicts Herzegovina tribes against the Turks. The unrest, crop failures and a variety of diseases that have been associated phenomena of everyday life of the population of Old Herzegovina in the first half of the nineteenth century, influenced the cultural events and are not allowed to intensively develop cultural activities. Peter II was still vigorously fought to liberate Montenegro and Herzegovina relations obsolete and planning.

Key words: Njegos, Montenegro, Herzegovina, Grahovo, conflict, tribe, freedom.